

21. Декларація Наркомосу УРСР про соціальне виховання дітей, 1 липня 1920 року.

І.В.Криштак

аспірантка ХНПУ ім. Г.С.Сковороди

ПРАВОВЕ ВИХОВАННЯ У СПАДЩИНІ В.СУХОМЛИНСЬКОГО

В статтє сделана попытка на основе анализа педагогического наследия В.Сухомлинського раскрыть его взгляды на проблему правового воспитания и его связь с другими направлениями воспитания личности.

Однією із складових всебічно розвиненої особистості є її правова вихованість. Адже не можна вважати фізично здорову людину вихованою, коли вона, маючи ґрунтовні та широкі знання, добре працюючи чи навчаючись, порушує норми моралі чи права.

Кожен педагогічний колектив по-своєму робить певні кроки в цьому напрямку, створюючи нові підходи в правовому вихованні, використовуючи нетрадиційні та нестандартні форми роботи. Але, незважаючи на це, статистичні дані про злочини та правопорушення, що скоєні неповнолітніми, викликають почуття тривоги. На наш погляд, однією з причин цього є те, що правовиховна система сучасної школи, даючи початкову правову освіту, тобто конгломерат правових знань та вмінь, недостатньо враховує сутність правового виховання як складової частини виховання в цілому.

Саме тому, під час пошуку нових концептуальних підходів до розв'язання поставлених завдань правового виховання, надзвичайно доцільним буде звернення до спадщини видатного педагога минулого, нашого співвітчизника – Василя Олександровича Сухомлинського, який присвятив свій талант багатьом психолого-педагогічним проблемам, зокрема правовому вихованню.

Мета статті: висвітлити погляди В.Сухомлинського щодо проблем правового виховання та визначити їх місце в сучасній системі правового виховання.

Аналіз творчої спадщини В.Сухомлинського показав, що вона винятково актуальна в умовах становлення незалежної України як правової держави. Адже для правової держави насамперед характерне виконання та дотримання законів усіма її громадянами та у всіх сферах діяльності. Настільки простіше було б нашому суспільству, якби кожен з нас повсякденно, щохвилини пам'ятав повчання В.Сухомлинського: «поважай і виконуй закони своєї держави! Держава — це воля народу, що захищає своє щастя, благополуччя, недоторканність кожної особи. Закони нашої держави — справедливі та гуманні. У них — концентрація багатвікової мудрості та постійного прагнення до торжества добра та справедливості. Закон захищає й оберігає нас, нашу сім'ю, наше щастя. Майбутнє наших дітей» [3,323].

Отже, саме вміння підкорятися закону, дисципліні, порядку, нормам суспільного співжиття, на думку В.Сухомлинського, «є найвищим проявом свободи, величезної сили..., а порушувати закон — це однаково, що рубати гілку, на якій сидиш» [3,323]. Але для встановлення законності та правопорядку в суспільстві одного виконання законів замало. Видатний педагог наголошував, що потрібно не бути німим спостерігачем порушень права та закону, необхідно шукати активну форму виявлення своєї нетерпимості до порушників права і закону [3,323]. Таким чином, лише те суспільство, що живе за законами своєї держави та слідує за їх дотриманням і виконанням, має право на майбутнє.

В.Сухомлинський зазначав, що правове виховання, запобігання правопорушенням і злочинам — одна з найгостріших соціальних проблем суспільства, а тому «треба вести спеціальну виховну роботу, спеціально розраховану на те, щоб не було в нашому суспільстві злочинців і порушників» [3;323].

Але що і як практично потрібно робити, щоб не було в нас ні злочинців, ні правопорушників? Досліджуючи це питання, Василь Олександрович важливу роль відводить вихованню в дитинстві, дотриманню системи правил виховання, адже дитина ніколи не буває злочинцем, ніколи свідомо не йде на злочин. «Підліток — це, образно кажучи, квітка, — писав він, — краса якої залежить від того, який був догляд за нею. Дбати про

красу треба задовго до того, як вона починає розкриватись» [4,290].

Чим менша дитина, тим легше пробуджувати її емоційну проникливість, уважність, тонкість почуттів — це і є дуже важливим завданням вихователя. Саме тому, у процесі правовиховної роботи, вважав видатний педагог, насамперед потрібно дбати про здатність бути виховуваним [3,153-154]:

По-перше, як вогню потрібно боятися найбільшого лиха шкільного життя, коли серед багатолюддя маленька людина почуває себе самотньою.

По-друге, треба виховувати щедрість душі в ім'я щастя інших людей, тобто формувати потребу в людині.

По-третє, людину робить вихованою її глибока віра в іншу людину. Цю якість треба виховувати раніше, ніж для дитини стане святинею, незаперечною істиною моральний принцип, норма, правило.

По-четверте, вихованою людину робить краса (якщо є три попередні умови), точніше — духовне життя в світі прекрасного, яке породжує прагнення до повинності, потребу жити правильно.

У процесі правовиховної роботи, за переконанням В.Сухомлинського, дуже важливо формувати у школярів таку рису особистості, як доброта, тобто виховувати людину, про яку народна мудрість зробила таке узагальнення: « І мухи не скривдить...». Це джерело моральної чистоти та сили, мужності, непримиренності та нещадної ненависті до зла. Так, В.Сухомлинський, проаналізувавши картотеку злочинів — життєпис (з раннього дитинства) підлітків, які скоїли злочини, виявивши жорстокість, безсердечність, садизм, зробив висновок, що майже в усіх випадках первісним і найголовнішим джерелом злочину було безжалісне знищення живих істот у дитинстві [1,129]. Отже, не можна допускати, щоб торкаючись думкою та серцем до жорстокості, дитина залишалась байдужою, оскільки співчуття — це сходинка до вищого ступеня морального розвитку, це важливий засіб профілактики негативних вчинків і правопорушень з боку неповнолітніх.

Непорушною істиною правового суспільства є те, що кожен хто скоїв злочин повинен понести покарання. Вирок суду

є справедливим – він захищає суспільство від злочинця. Але чи може суспільство бути впевненим у тому, що покарання наповнить юну душу благородними почуттями та переживаннями? Відповідаючи на це запитання, В.Сухомлинський зазначив, «що сором – ось могутня протиотрута від огидного та мерзенного. У тому, щоб розвинути почуття сорому та нетерпимість до безсоромності, і полягає, по суті, запобігання пасивності, нестійкості особи, тому, що звичайно характеризується словами: куди вітер подує, туди й хилиться. Саме такі найчастіше і стають правопорушниками та злочинцями» [8,565]. Значить, коли негідний вчинок відразу ж зустрічає загальний осуд, правопорушник відчуває на собі колективний гнів, обурення. Лише тоді, коли є це почуття, має силу й покарання.

Цінною з точки зору правового виховання є думка В.Сухомлинського про те, що причини злочинності в суспільстві неможливо розв'язати без аналізу найтонших психологічних процесів, що відбуваються в людській душі. Він наголошував, що «совісність, здатність совісті бути суворим охоронцем вчинків – ця велика душевна стійкість, ця мужність – виростають на ґрунті ніжності, тендітності, вразливості серця в найтонших сферах духовного життя, які обіймають взаємовідносини дружби, товариськості, взаємодопомоги» [3,153]. Таким чином, злочинність зовсім зникне в нашій країні лише тоді, коли кожна людина стане господарем власних вчинків, коли суворим суддею кожного стане власне сумління.

Важливе місце в правовому вихованні, на думку видатного педагога, посідає усвідомлення сутності добра та зла. Адже у світі є не тільки добро, а й зло. Є соціальне зло – гноблення людини людиною, злочини. Є й внутрішнє зло, воно багатоліке. Мета виховання, на думку В.Сухомлинського, полягає в тому, «щоб, морально удосконалюючись, людина у своїх взаємовідносинах з іншими людьми перемагала зло...» [3,230]. Отже, уже з дитячих років і юності людина повинна не тільки знати, пам'ятати, що таке добро і зло, а й відчувати, переживати добро і зло, відчувати та переживати в самій собі прагнення до добра, правди, честі, духовної краси та непримиренності до зла, неправди, безчестя, потворності.

Серед найскладніших процесів духовного світу наших вихованців на першому місці стоїть процес формування особистих переконань, особистих поглядів, перетворення істин у вчинки та поведінку. В.О.Сухомлинський стверджував, що цей процес залежить, безперечно, від емоційного виховання, від формування позитивних відчуттів [5,193]. Саме тому «дійова нетерпимість і презирство до мерзенності, лінощів, неробства, недбайливості, пустого гаяння часу, прагнення бути хорошим — ось де найтонший ключик до виховання морального благородства, до високої моральної культури особи, яка не допустить скоєння злочину», підкреслював В.Сухомлинський [3,152].

Успіх правового виховання, за переконанням В.Сухомлинського, передусім залежить від знання того, що конкретні прояви зла — боягузництво, байдужість, злочинність — породжується не тільки злою волею, а й бездіяльністю, пасивністю. «Щоб людина стала поганою, не треба докласти до того особливих зусиль, але зробити людину хорошою — це потребує страшенно тяжкої праці! Зло починається з елементарного морального невігластва, з етичної неграмотності» [3,231]. Таким чином, видатний педагог правове виховання пов'язував з етичним вихованням.

В.Сухомлинський також вказував на зв'язок правового виховання з патріотичним вихованням, наголошуючи на вмінні поважати норми людських відносин, які склалися протягом багатьох віків і закріплені правом. «Порушуючи право, — стверджував він, — ти стаєш несправедливим до своїх співвітчизників і заслуговуєш осуду. Від маленького, здавалося б, правопорушення — один крок до злочину» [3,323].

Важливе значення в правовому вихованні В.Сухомлинський відводив сім'ї. Вивчаючи духовний світ підлітків, що вчинили злочини й правопорушення, він зацікавився питанням: чи є в них безмежно дорогі люди (людина), яким би вони віддавали частку душі. Аналізуючи ці питання, він виявив, що цього не було ні в сім'ї, ні в школі [4,289].

Продовжуючи вивчати залежність правового виховання від сімейного, В.Сухомлинський дослідив життя 460 сімей, у

яких виховувались підлітки, що скоїли правопорушення та злочини, і побачив таку картину: чим тяжчий злочин, чим більше в ньому нелюдськості, жорстокості, тупості, тим бідніші інтелектуальні, естетичні, моральні інтереси та потреби сім'ї. Крім того, у жодній сім'ї підлітків, які вчинили злочини та правопорушення, не було сімейної бібліотеки, хоча б маленької. У всіх 460 сім'ях він налічив 786 книжок (без шкільних підручників). Ніхто з тих, хто вчинив злочин чи правопорушення, не міг назвати жодного твору симфонічної, оперної чи камерної музики і т. д. [3,289]. Значить, у правовому вихованні, профілактиці правопорушень неповнолітніх особливе місце видатний педагог відводив загальному рівню культури сім'ї, її виховній атмосфері.

Одним із аспектів змісту правовиховної роботи є формування в учнів поваги до людини як вищої цінності, щоб з дитинства людина вважали себе товаришем, другом, братом іншої людини. Таке почуття стане могутнім профілактичним засобом щодо вчинення правопорушень проти людини. Саме тому у виховній роботі з підлітками В.Сухомлинський прищеплював насамперед повагу до людини як найвищої цінності, адже він був переконаний, що все починається з гуманності в нашому житті [4,с.292].

У зв'язку з цим, надзвичайно важливим для виховання в цілому, і правового зокрема, є виділення В.Сухомлинським основних напрямів формування гуманності [4,292-293,422]:

1. Необхідно прагнути, щоб відносини дитини з іншими людьми будувалися на почутті обов'язку та відповідальності.
2. Творення й збереження краси в усіх її багатогранних проявах, а особливо в людських взаєминах.
3. Громадянська діяльність дитини в колективі: громадянський обов'язок, відповідальність.
4. Розвиток співчуття, жалості, прагнення допомогти людині.
5. Розвиток високої інтелектуальної культури за допомогою пізнання світу, минулого й сучасного людства, душі свого народу, цінності мистецтва, книги.
6. Самовиховання підлітка (особливо післяшкільне самовиховання).

Реалізація вказаних принципів повинна починатися змалку, особливо у шкільному віці, адже саме через школу проходить усе підрастаюче покоління. Знання, які дає *школа*, відіграють надзвичайно важливу роль у формуванні морального обличчя особистості. Видатний педагог наголошував, що в системі загальної освіти недооцінюються знання, безпосередньо пов'язані з душею людини, з формуванням її переконань: «Про багато важливих і необхідних речей наші вихованці дізнаються в школі. Але як мало вони знають про людину, як слабо розкриваються для самопізнання та самовиховання гуманітарні знання з таких предметів, як література, історія» [6,533].

Надзвичайно цінною для правового виховання є думка В.Сухомлинського про зв'язок правопорушень не лише з духовною, а й з моральною культурою людини. Його непокоїло те, що неповнолітні вбивці жили в звичайних, нібито зовсім благополучних сім'ях. Він багато думав перш ніж зробити висновок, що «корені їх падіння в моральній невихованості, у крайній примітивності потреб, бажань, прагнень, інтересів. Той, хто грабує, вбиває, прекрасно знає, що це погано, що суспільна мораль та закони зневажають та суворо карають злочинців» [6,533].

Видатний педагог дав цінну пораду для своїх нащадків, застерігаючи, що бездоганне та цілковите виконання законів, правових норм нашого суспільства ще не є проявом свідомості особистості, адже норми права в багатьох випадках відстають від норм моралі [7,36]. Значить, суспільне виховання має йти вперед, керуватися насамперед правилами суспільної моралі – цими поки що неписаними законами майбутнього суспільства.

Таким чином, аналіз педагогічних праць Василя Сухомлинського свідчить, що переконливо, аргументовано через усю його педагогічну спадщину проходить питання правового виховання молоді. Тому саме сьогодні, враховуючи недостатню теоретичну розробленість проблем правовиховної роботи з учнівською молоддю, слабку практичну діяльність педагогічних колективів загальноосвітніх шкіл в цьому напрямку, запропоновані В.Сухомлинським методичні рекомендації можуть стати в пригоді вчителям у покращенні

правового виховання підростаючого покоління, покоління, від якого залежатиме майбутнє нашої держави – України.

Література

1. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості // Вибрані твори в п'яти томах. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.1. – С. 55-140.
2. Сухомлинський В.О. Методика виховання колективу // Вибрані твори в п'яти томах. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.1. – С. 403-640.
3. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину // Вибрані твори в п'яти томах. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.2. – С. 149-418.
4. Сухомлинський В.О. Народження громадянина // Вибрані твори в п'яти томах. – К.: Рад. школа, 1977. – Т.3. – С. 283-656.
5. Сухомлинський В.О. Павлинська середня школа // Вибрані твори в п'яти томах. – К.: Рад. школа, 1977. – Т.4. – С.31-392.
6. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором школи// Вибрані твори в п'яти томах. – К.: Рад. школа, 1977. – Т.4. – С. 394-628.
7. Сухомлинський В.О. Комуністична ідейність – основа морального виховання // Вибрані твори в п'яти томах. – К.: Рад. школа, 1977. – Т.5. – С. 36-37.

Ю.І.Чирва

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЬСЬКИХ КАДРІВ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ (1917-1932 РР.)

В статье рассматриваются проблемы формирования национальной системы подготовки учительских кадров в УССР в 1917 - 1932 гг.

In the article the problems of forming of the national system of the teaching personnel training in USRR in 1917-1932 are considered.

Прагнення сучасних освітян якнайшвидше здолати відстань, яка існує між бажаним і реальним, та подолати